

LEKSIKOGRAFIYADA LINGVISTIK ASPEKTLAR

Mamatova Anorxon Iminovna

Farg‘ona davlat universiteti,

Chet tillari fakulteti,

nemis tili fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: o‘zbek tarjimashunosligida tilshunoslik va madaniyatshunoslik, uning mohiyati va o‘rganish ob‘ekti, lingvomadaniyatshunoslikda o‘rganilayotgan tildagi milliy madaniy birliklar, o‘zbek tarjimon olimlari tomonidan tarjimada millatning ifodasi sifatida o‘rganilgan tushunchalar keltirilgan.

Tayanch so‘zlar: tilshunoslik, milliy, madaniy semantika, til birliklari, lug‘at

Аннотация: Представлены лингвистика и культурология в узбекском переводоведении, ее сущность и объект исследования, национальные культурные единицы в языке, изучаемом в лингвокультурологии, понятия, изучаемые узбекскими учеными-переводчиками как выражение нации в переводе.

Ключевые слова: языкознание, национальная, культурная семантика, языковые единицы, словарь.

Abstract: Linguistics and cultural studies in Uzbek translation studies, its essence and object of study, national cultural units in the language studied in linguistic and cultural studies, concepts studied by Uzbek translation scholars as an expression of the nation in translation are presented.

Key words: linguistics, national, cultural semantics, language units, dictionary

Badiiy adabiyot tilning butun go‘zalligini namoyon etuvchi, kishilarning ma’naviy olamini yuksaltiruvchi muhim omillardan biridir. Darhaqiqat, mumtoz adabiyotimizning badiiy til boyligi yetti qavat osmondek baland. Bu cho‘qqilarni zabt etish, ulardagi ma’no xazinasini kashf etish oson emas. Xususan, keng kitobxonlar ommasi Alisher Navoiy, Bobur Mirzo, Abdulla Qodiriy, Oybek, Xudoyberdi To‘xtaboyevlar kabi buyuk adiblar ijodining teran ma’nolarini anglash uchun tarjimon va tilshunos olimlarning keng ommabop tahlil va talqinlariga ehtiyoj sezmoqda.

Asarni yetarlicha yoritishda lug‘atlar beqiyos. Shuning uchun ham yetuk filologiya mutaxassislari lug‘atlar ustida jiddiy ishlamoqda.

“Ajdodlarimizdan avlodlarga o‘tib kelayotgan bebaho boyluk vorislari sifatida ona tilimizni asrab-avaylash, uni boyitish, nufuzini oshirish yo‘lida muttasil mehnat qilishimiz zarur, – deydi Prezidentimiz “Yuksak ma’naviyat – bukilmas kuch” asarida. .

Lug‘atlar so‘z va iboralarning qo‘llanilishini nazariy jihatdan o‘rganishda, tilni amaliy o‘rgatishda katta ahamiyatga ega. Turli tillarda lug‘atlar tuzish umuminsoniy ahamiyatga ega. Lug‘at alifbo tartibida tuzilgan bo‘lib, qulay qo‘llanma sifatida aholiga bilim beradi, madaniy-ma’rifiy vazifani bajaradi. Shuning uchun bu masalaga katta ahamiyat beriladi.

Maxsus nashriyotlar va leksikografiya muassasalarining tashkil etilishini shu bilan izohlash mumkin. Lug‘atlar deyarli barcha sohalarda qo‘llaniladi. Shuning uchun lug‘atlar mazmuni va tuzilishiga ko‘ra bir necha turlarga bo‘linadi. lug‘atshunoslar ularni umumiy jihatlariga ko‘ra ikki asosiy turga: ensiklopedik va lingvistik lug‘atlarga ajratgan.

Ensiklopedik lugʻatlar soʻz ifodalagan predmet, holat yoki hodisa haqida maʼlumot bersa, lingvistik lugʻatlarda soʻzning maʼnosi, grammatikasi, sinonimi, antonimi, izohi va etimologiyasi haqida maʼlumotlar beriladi.

Lugʻatlarning ham izohli, ikki tilli, orfografik, frazeologik, sinonimik, antonimik kabi bir qancha turlari mavjud.

Hozirgi zamon fan va texnikasining rivojlanishi, siyosiy va iqtisodiy oʻzgarishlar, jamiyatda yangi ijtimoiy hodisalarning roʻy berishi oʻz navbatida lugʻatlarni ham oʻzgartirishni taqozo etmoqda. Xususan, badiiy asar tarjimasida milliy-madaniy soʻzlarning notoʻgʻri va oʻrinsiz qoʻllanilishi lugʻatlarda soʻzlarning milliy xususiyatlarini tushuntirishga yetarlicha eʼtibor berilmaganligidan, deb oʻylaymiz.

Bunday xato va kamchiliklarning oldini olish, milliy-madaniy soʻzlarimizni xalqaro doiralarda toʻgʻri taʼriflash, milliy oʻzligimizni ifoda etuvchi asarlarimizning madaniy xususiyatlarini saqlashda muhim vosita yaratish uchun milliy-madaniy soʻzlarni toʻgʻri yoʻlga qoʻyish uchun zarur boʻlgan asarlarni oʻrganish zarur. Zamonaviy leksikografiya tajribalari va ulardan saboq olish maqsadga muvofiq.

Til va madaniyatni tilshunoslik nuqtai nazaridan oʻrganish asoslari nemis olimi V.Gumbold taʼlimotiga borib taqaladi. Har bir xalq tafakkurining oʻziga xos tomonlari eng avvalo tilda namoyon boʻlishini oʻrgangan nemis olimi V.Gumboldt “Tillarning oʻziga xosligi ularda madaniy soʻzlarning mavjudligi bilan belgilanishini isbotladi”.

V.Gumboldt nazariyasiga koʻra, til oʻzgaruvchan hodisa boʻlib, undagi soʻzlar madaniyatlar xilma-xilligiga, ong oʻzgarishiga qarab maʼno jihatdan oʻzgaradi.

Masalan, oddiy “qalam” so‘zi ilk yaratilganidan to hozirgi kungacha kishilar ongida turli ma’nalarni ifodalab kelgan.

O‘zbek kitobxonlari uchun “qalam” so‘zi ijodkorlik, so‘z san’ati kabi ifodali tushunchalarga ega bo‘lsa, boshqa xalq uchun chizmachilik yoki naqqoshlik san’ati uchun yaratilgan oddiy qora qalam haqida real tasavvur bera oladi. Shuning uchun ham V.Gumboldt har bir so‘z uni ishlatuvchi kishilarning ongi va tasavvuriga qarab ma’lum bir madaniyatni ko‘rsatishini ta’kidlagan.

Tadqiqotchi xalqlar tilidagi turli tushunchalarni, ularni qabul qilishning turli jihatlarini umumlashtirib, “milliy ruh”ni millatga xos xususiyat deb ataydi.

20-asrga kelib, tilshunoslik va tarjimashunoslikda bunday hodisa “lingukulturalogiya” deb atala boshlandi. 1990-yillarda tarjimaga oid ilmiy izlanishlarning ko‘pchiligi tilning lingvistik va madaniy xususiyatlarini turli yo‘nalishlarda o‘rgandi.

Jumladan, rus tilshunos olimlari E.S.Stepanova, V.Vorobev va V.A.Maslovalar o‘z ilmiy izlanishlarida lingvokulturalogiyaning mohiyati va mazmuni haqida ilk nazariy ma’lumotlarni berganlar. Bu nazariyalarga ko‘ra, “tilshunoslik hozirgi zamon fanining inson ongidagi til va madaniyatning umumiy faoliyatini tadqiq qiluvchi sohalaridan biridir”.

Tilshunoslik va madaniyatshunoslik o‘zbek tarjimashunosligida yangi fan sohalaridan biri bo‘lishiga qaramay, uning mohiyati va o‘rganish ob’ekti olimlarimiz uchun begona emas. Tilshunoslikda o‘rganilayotgan tildagi milliy madaniy birliklar va tushunchalar o‘zbek tarjimonlari tadqiqotlarida tarjimada milliylik ifodasi sifatida o‘rganilgan. Ammo Meriel Sabriyevaning ilmiy izlanishlariga ko‘ra,

lingvokulturalogiya boshqa yoʻnalishlardan milliy til birliklarini maʼlum bir tushuncha asosida birlashtirib, ularni semantik jihatdan oʻrganishi bilan ajralib turadi.

Shunga qaramay, tarjimonlarning milliy soʻzlarni chet tiliga tarjima qilish tajribasini oʻrganish samarasiz boʻlmaydi. Yosh oʻzbek tilshunoslari ana shu tajribalardan kelib chiqib, tilshunoslik va madaniyatshunoslik tamoyillarini oʻrganmoqda.

Chet tilini oʻrganar ekan, inson darhol yangi madaniyatga, shu tilning boy maʼnaviy olamiga shoʻngʻiydi. Shunday ekan, chet tili va madaniyatlararo muloqotni oʻrganishning asosiy maqsadlaridan biri til madaniyatini oʻrganishdir. Bu jarayonni lingvistik yoki ekstralingvistik shakllarsiz milliy madaniy mazmuni toʻliq idrok etish qobiliyatiga asoslangan holdagina oʻsha tilda soʻzlashuvchilar amalga oshirishi mumkin. Yuqoridagilarni inobatga olgan holda chet tillari va madaniyatlarini oʻqitish jarayoniga tilshunoslik nuqtai nazaridan yondashish samaralidir.

Tilshunoslik til birliklarini milliy madaniy semantikasi aniq ifodalangan holda oʻrganadi. Tilshunoslik nuqtai nazaridan lugʻat tahlilini oʻrganish uchun koʻplab qoʻllanmalar yaratilgan va ularning mualliflari tilshunoslikning asosiy tushunchalari haqida deyarli bir xil fikrda. Asosiy farq muayyan xalq tilining madaniy-tarixiy oʻziga xosligini yanada yorqinroq aks ettiruvchi leksik yoki madaniy plastlarning turlicha tanlanishidadir. Bunga uning antroponimlar, adabiyot va teatr, frazeologiya, turli tushunchalarni tilshunoslik va madaniyatshunoslik kabi sohalardagi tadqiqotlari kiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Babich, Galina Nikolaevna (2016). *Lexicology : a current guide = Lexicologia angliskogo yazyka* (8 ed.). Moscow: Flinta. p. 1. ISBN 978-5-9765-0249-9. OCLC 934368509.

2. Dzharasova, T. T. (2020). English lexicology and lexicography : theory and practice (2 ed.). Almaty: Al-Farabi Kazakh National University. pp. 4–5. ISBN 978-601-04-0595-0.
3. Babich, Galina Nikolaevna (2016). Lexicology : a current guide = Lexicologia angliskogo yazyka (8 ed.). Moscow: Flinta. p. 133. ISBN 978-5-9765-0249-9. OCLC 934368509.
4. Henry George Liddell, Robert Scott, A Greek–English Lexicon, on Perseus Digital Library.
5. Khusanboyevna, J. S. (2023). L'ENSEIGNEMENT INTERACTIF. *INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE* 2022, 2(19), 1-4.
6. Khusanboyevna, J. S., & Ravshanbekovna, M. A. (2023). LA COMPETENCE DE COMMUNICATION. *SO 'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI*, 6(5), 56-60.
7. Khusanboyevna, J. S., & Saidjonovna, M. M. (2023, April). MÉTHODOLOGIE D'ENSEIGNEMENT DES LANGUES ÉTRANGÈRES AUX CLASSES PRIMAIRES. In *INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE* (Vol. 2, No. 13, pp. 16-20).
8. Xusanboyevna, J. S. (2023). CHET TILINI O'RGANISHDAGI SAMARALI USULLAR. *SO 'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI*, 6(4), 369-373.
9. Khusanboyevna, J. S. (2023). The Essence of The Distance Education Method in Foreign Language Lessons. *Genius Repository*, 25, 27-29.
10. 1.Ақбарова, Ш. Ф. (2023). ЎЗБЕК НАСРИДА А. КАМЮ ТАЪСИРИ ВА ТАЛҚИНИ. *Scientific progress*, 4(4), 321-325.
11. G'aniyevna, A. S. (2023). TALABALARNING FRANSUZ TILIDA KOMMUNIKATIV QOBILIYATLARINI SHAKLLANTIRISH. *SO 'NGI ILMIY TADQIQOTLAR NAZARIYASI*, 6(6), 311-315.
12. Akbarova, S. G. (2023). TYPOLOGICAL SIMILARITY AND INTERACTION–AN ACTUAL PROBLEM OF COMPARATIVE LITERATURE. *Procedia of Theoretical and Applied Sciences*, 8(8), 19-22.
13. Ақбарова, Ш. (2022). Адабиётшуносликда талқин ва герменевтика масалалари. *Ренессанс в парадигме новаций образования и технологий в XXI веке*, (1), 44-45.
14. Ахтямов А. Э. РЕКЛАМНЫЕ ТЕКСТЫ И ИХ ПРАГМАЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ //INTERDISCIPLINE INNOVATION

AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. – 2023. – Т. 1. – №. 8. – С. 131-135.

15. Ахтямов А. Э. СВОЙСТВА РЕКЛАМНОГО ТЕКСТА //INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. – 2023. – Т. 1. – №. 8. – С. 128-130.

16. Ахтямов А. Э. РЕКЛАМНЫЕ ТЕКСТЫ И РАЗВЕРТЫВАНИЕ ТЕМЫ В РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТАХ //PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS. – 2023. – Т. 2. – №. 22. – С. 123-126

17. Ахтямов, А. (2023). SEVEN CRITERIA OF TEXTUALITY IN PRAGMALINGUISTIC ANALYSIS OF ADVERTISING TEXTS. *Scientific Journal of the Fergana State University*, 29(1), 206

18. Ахтямов А. Э. РАЗВЕРТЫВАНИЕ ТЕМЫ В РЕКЛАМНЫХ ТЕКСТАХ. JOURNAL OF AGRICULTURE & HORTICULTURE. – 2023. С.103-107.